

Жіночі портрети

на тлі історії України



*Леся Українка*

145 річниця від дня народження

У 2016 році ми відзначаємо 145 річницю від дня народження великої української поетеси.



*"Я не завжди тямлю, за що і через що я кого люблю... Не знаю і, скажу правду, знати не домагаюсь. Люблю і вже. Любов абсолютної справедливості не знає, але в тім її вища справедливість. У світі стільки несправедливо-прикрого, що якби не було несправедливо-лагідного, то зовсім не варто було б жити." - Леся Українка.*

Щастя Лесі в тому, що найрідніші люди завжди підтримували її, піклувалися про неї. Тридцять років вона боролася із невиліковною хворобою, і рідні люди, як могли, полегшували її страждання. Але жоден з них не міг захистити Лесю від неї самої, від її кохання. Для письменників кохання – наче світло в кінці тунелю. Адже творчість будь-якого поета чи прозаїка – це передусім історія його кохання.

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка) народилась у місті Новоград-Волинський у 1871 році.

Мати, Олена Петрівна Драгоманова-Косач, під псевдонімом Олена Пчілка писала вірші та оповідання для дітей, була активною учасницею жіночого руху, видавала альманах «Перший вінок». Батько – високоосвічений поміщик, який дуже любив літературу і живопис. Леся та її брат Михайло вчилися у приватних учителів.



Олена Пчілка

У будинку Косачів часто збиралися письменники, художники і музиканти, влаштовувались вечори і домашні концерти.

Дядьку Лесі Михайлу Драгоманову, який був відомим ученим, громадським діячем, належить одна з провідних ролей у формуванні світогляду племінниці. Лесею її називали у сім'ї, і це домашнє ім'я стало літературним псевдонімом. Писати поезії Лесея поча-



ла рано, 9-річного дівчиною. 1881 рік став початком захворювання Лесі на туберкульоз. Вона знала численні європейські мови, включаючи і слов'янські: Тяжко хворіючи, вона вивчила класичні мови (грецьку і латинську). Багато перекладала: М. Гоголя, А. Міцкевича, Г. Гейне, В. Гюґо, Гомера тощо. Її вірші «Конвалія» і «Сафо» були вперше надруковані 1884 р. у львівському журналі «Зоря».



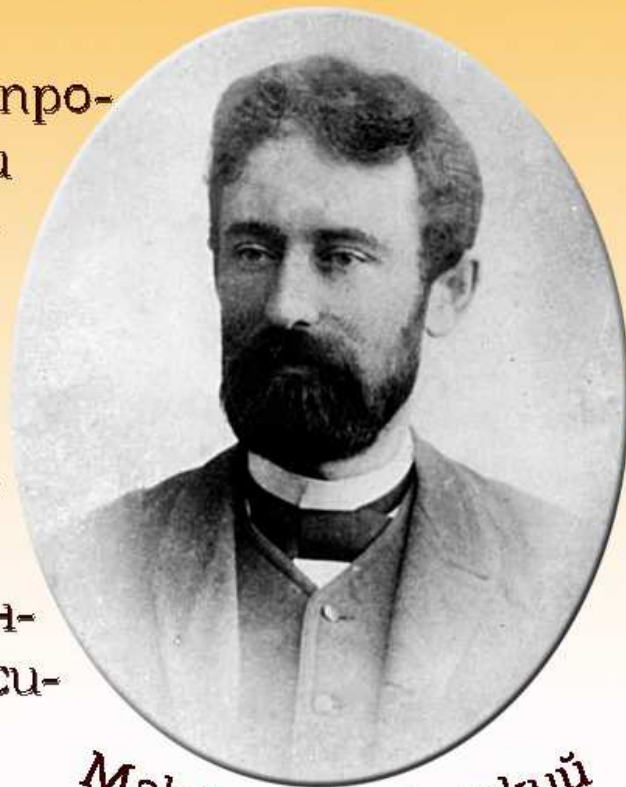
Літературна діяльність Лесі Українки поживалася з середини 80-х років, коли Косачі переїхали до Києва і в оточенні родин Лисенків і Старицьких вона увійшла до літературного гуртка «Плеяда». Деякий час Лариса навчалася в школі М. І. Мурашка у Києві. З цього періоду залишилась одна картина, намальована масляними фарбами.



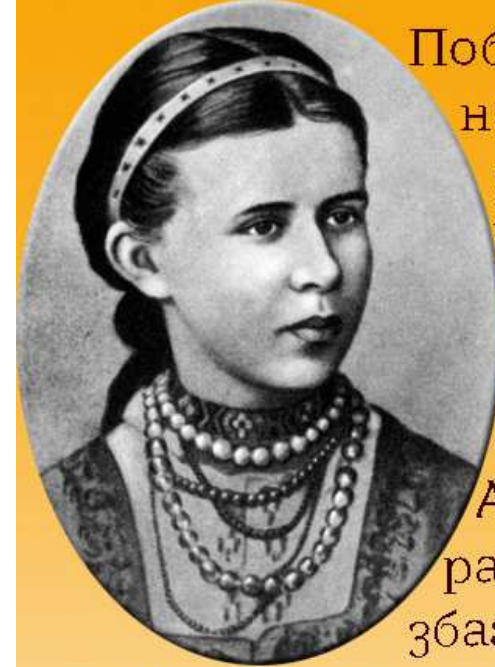
Вважають, що перше, ще дівоче кохання прийшло до Лесі, коли вона зустрілась з Максимом Славінським влітку 1886-го у волинському селі Колодязному, де її батьки мали чималий маєток. Максимові було вісімнадцять, дівчині – п'ятнадцять років. Він товаришував з Ларисиним братом. У квітні 1890 року Лариса надсилає братові Михайлові листа, де є такі рядки: "Філософи новітні, – // Ти, я та пан Максим..." У травні того ж року поетеса скаржиться братові, що Славінський не озивається до неї, й відверто годяє: "Попроси п. Максима (...), щоб він переписав для мене переклад віршів..."

Далі німецькою мовою наводяться промовисті слова Генріха Гейне: "І коли б знали ці маленькі квіти, як глибоко зранене моє серце". Творчість німецького поета поєднала двох обдарованих людей. Коли вони зустрілися влітку 1892 року в Колодязному, взаємні почуття спалахнули з новою силою. З іменем Славінського пов'язано багато перлин Лесиної інтимної лірики: "Горить моє серце", "Стояла я і слухала весну", "Хотіла б я піснею стати", "Сон літньої ночі"... До "пана Максима" звернуті й такі слова: "Милий мій! Ти для мене зруйнований храм..."

Немає достеменних свідчень про те, чому ці романтичні стосунки перейшли у дружні. Відомо, що Олена Пчілка не долюблювала хлопця, та навряд чи воля матері стала б перешкодою на шляху дочки. Лариса, ставши Лесею Українкою, ніде й ніколи не зронила жодного неіречного слова про Максима Славінського. А він завжди шанобливо говорив і про Ларису Косач, і про Лесю Українку.



Максим Славінський



Побувавши 1891 року в Галичині, а пізніше й на Буковині, Леся Українка познайомилася з багатьма визначними діячами Західної України: І. Франком, М. Павликом, О. Кобилянською, В. Стефаником, О. Маковецьом, Н. Кобринською. Вимушені потребою лікування подорожі до Німеччини, Австро-Угорщини, Італії, Єгипту, кількарізові перебування на Кавказі, в Криму збагатили її враження та сприяли розширенню кругозору письменниці.

Вивчаючи інтимну лірику Лесі Українки («Як я умру...», «Так прожила я цілу довгу зиму», «Не горікати слово я гала...»), можна простежити стосунки Лесі з Нестором Гамбарашвілі, які, за твердженням деяких біографів, були більш ніж дружніми.

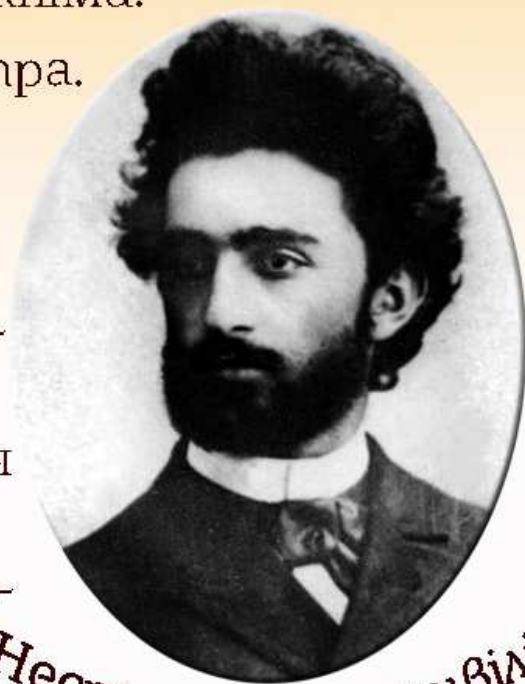
Про це свідчила й Ольга, Лесина сестра.

Леся давала Несторові уроки французької мови, він її вчив грузинської.

Грузія викликала в дівчини щирий інтерес, її захоплювала сила духу грузинського народу. У 1897 році різко загострилася хвороба Лесі. Боротися з недугою вона прибула до Ялти, де зняла в новій частині міста, в Чукурларі, помешкання на дачі Ліщинського. Там, отримавши чергового

листа від матері, письменниця зізналася про одруження Нестора Гамбарашвілі. Леся це коментувала іронічно: "Попався, жучку, в панську ручку!" Та для неї це була тяжка грама.

Влітку 1897-го, в Ялті, поетеса познайомилася із Сергієм Костянтинівичем Мержинським, який став її близьким другом і великим коханням. Лесю мучив туберкульоз кісток, Мержинського – туберкульоз легенів (сухоти).



Нестор Гамбарашвілі

Познайомилися вони за рекомендацією Павла Тучапського, редактора «Рабочей газеты», видання якої мало налагодитися в Києві. Про Мержинського маємо такий спогад: «Типовий російський інтелігент (він не закінчив університету і все життя понавчався по приватних уроках, як і численні російські інтелігенти), з тонким скорботним лицем, він був великим дурком молоді і справляв чаруюче враження.

І зовнішність його підкупала: прекрасний, тонкий, обрамований чорною бородою профіль, з блідим матовим, що часто палало нездоровим румянцем, лицем, з чорною хвилястою шевелюрою».

Дружба Лесі Українки зі Мержинським переросла в сердечну приятельство.

"Він мало знав життя, і тим тяжче для нього були його грубі поштовхи. Будучи найбільш зворушливим і ніжним товаришем, він до себе викликав гаряче дурне ставлення, але однак

завжди почував себе самотнім, і його улюблений вислів був дуже песимістичний: "Sois malheureux et tu seras seul"

(Будь нещасливий і ти будеш самотній)." "Тільки останні роки короткого життя Сергія Костянтинівича були осяяні світлом прекрасної дружби і ніжного піклування друга-поета..." - Леся Українка.

Сергій закінчив Київський університет, був дуже освіченою й цікавою людиною, громадським діячем, шанувальником театру, робив переклади з англійської мови. У Лесі з Сергієм було дуже багато спільного в поглядах на життя. Він подарував поетесі кольорову репродукцію «Мадонни» Рафаеля, з якою вона ніколи не розлучалася. З Сергієм Леся піднімалася на Ай-Петрі, де побачила незвичайну квітку – гірський едельвейс. Її поетична душа назвала квітку «ломикаменем». Саме в Ялті розцвіло їхнє кохання.



Сергій Мержинський

Батьки не схвалювали  
доньчиних почуттів.  
Вважаючи що вона марнує  
себе чужим лихом, коли  
сама легве стала на ноги  
після стількох недуг.  
Не докоряли вголос, не пе-  
решкоджали, однак мовчки  
засуджували, і від цього  
ставало ще тяжче. Неви-  
мовна туга звучить у цей час у Лесиних творах:

«Все, все покинуть, до тебе полинуть,  
Мій ти єдиний, мій зламаній квіте!  
Все, все покинуть, з тобою загинуть,  
То було б щастя, мій згублений світе! »



Але доля відміряла Сергію дуже короткий вік. Давня хвороба легенів несподівано активізувалася з небувалою силою. Він жив у своїх родичів у Мінську. 1900 року поетеса відвідує у Петербурзі сестру Ольгу, у Дерпті — брата Михайла, у Ризі — тітку Олену Антонівну, у Мінську — С. Мержинського. Коли Леся була в Мінську, викликали лікаря, який нічого втішного не сказав. З наближенням зими Мержинському гедалі зіршало...

Серед ліричних творів поетеси є прозовий, гатований «7/XI 1900»: «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами, ти, мій бідний, зів'ялий квіте! Легкі, тонкі пахощі, мов спогад про якусь любу, минулу мрію. І ніщо так не вражає тепер мого серця, як сії пахощі, тонко, легко, але невідмінно, невідборонно нагадують вони мені про те, що моє серце віщує і чому я вірити не хочу, не можу. Мій друже, любий мій друже, створений для мене, як можна, щоб я жила сама, тепер, коли я знаю інше життя?»

У січні 1901 р. Леся приїздить до Мінська доглядати тяжко хворого Мержинського. Біля ліжка хворого у стані крайнього напруження за одну ніч була написана драматична поема «Одержима», що отримала високе визнання. З березня Сергія Мержинського не стало. Леся Українка повернулася до батьків, які тоді мешкали в Києві. Вона ходила в чорному, «в сумовинні». Хвороба і смерть коханого вимучили Лесю і фізично, і морально. Після того, як Леся доглядала хворого Мержинського, вона захворіла ще й на сухоту легень. Відтоді поетеса жила в санаторіях у Карпатах, у Сан-Ремо, дві зими на Кавказі. Потім – Ялта, Кутаїсі, знову Берлін.



Коли у листопаді 1898-го Леся Українка читала своє оповідання "Над морем" в літературно-артистичному гуртку Київського університету, на тих читаннях був і студент-першокурсник Климентій Квітка. Він з 16 років захоплювався збиранням народних пісень. Леся тоді запропонувала йому записати пісні, які знала. Він став відомим музикознавцем-фольклористом. Леся його називала Квіточка. А частіше – Кльоня. 1902 року, коли їхній роман вийшов на яв і викликав переполох у родині Косачів, Леся писала до сестри Ольги: "Наші устроїли мені "бенефіс" - на три тижні всі замовкли, ніхто ні слова".

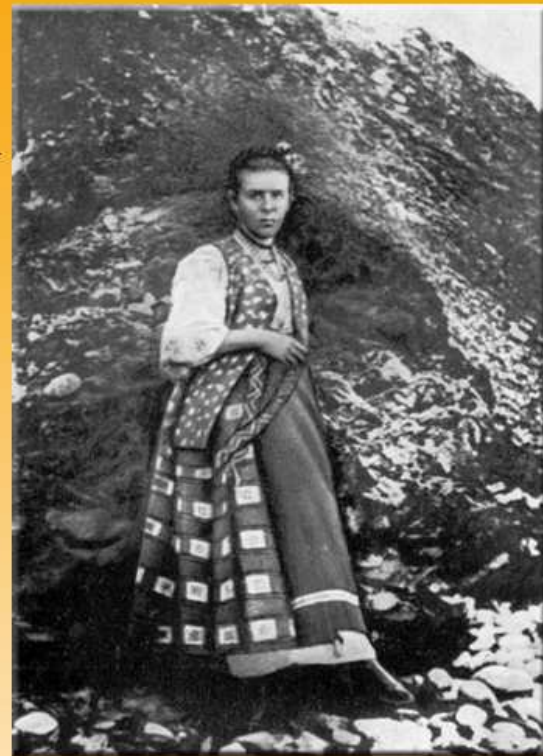
У 1907 р. вона вийшла заміж за Климентія Квітку, який був молодший від неї на дев'ять років. Їй було вже 37 років. Леся вважала, що кохання – це перш за все самопожертва. Можливо, не було палкої пристрасті, але поетеса відчувала потребу мати біля себе вірного друга. Климент Квітка завжди був поруч, коли їй було погано.

К. Квітка





Повідомлення про її заміжжя стало для близьких несподіванкою, адже вони вважали, що з її боку кохання не було. Хоча всі знавали, що Квітка обожнював Лесю. «Справа скінчена – ми звінчалися, – пише поетеса у листі до рідні. – Знайшли такого попа, що сам порадив коротший спосіб без оглашень... Ми не запрошували нікого, крім свідків... Сподіваюсь, що тепер матимемо спокій хоч від людей... Все гаразд, ніхто нас нічим не мучить, і ми собі збираємось у Крим».



Леся приїхала до Криму, щоб лікувати свого чоловіка. Климент був у дуже поганому стані (також хворів на туберкульоз), однак теплий клімат і активне лікування допомогли. Під час перебування в Криму, поетеса завершує граматичну поему «Кассандра».

Олена Пчілка, мати Лесі Українки, вважала, що бідний Квітка спокусився на гроші їхньої родини. "У мамі пробилось якесь несправедливо напасливе відношення до Кльоні, - нарікала Леся в листі до сестри Ольги. - У мамі був неприємно-холодний вираз в його присутності, одвертання очей, відповіді крізь зуби, закривання себе газетою або книжкою і т.п. "симптоми"... Се, я вже бачу, починається "ревність материнська", але все одно, може, тій ревності буде дальше ще більше поживи, а свого відношення до Кльоні я не зміню, хіба що в напрямі ще більшої прихильності, у всякім разі, не мамині холодні міни можуть нас посварити... Кльоня ж нічим не завинив проти мамі, навпаки, спочатку він навіть дуже її ідеалізував".

Останні дні Лесі Українки пройшли галеко від батьківщини, на Кавказі. На звістку про її важкий стан в Грузію приїхала мати.

Поетеса померла на невеличкому гірському курорті Сурамі (поблизу Боржомі) у віці 42 років. У хвилини смерті біля її ліжка були мама та Квітка. Лесею Українку поховали в Києві на Байковому кладовищі поряд із могилою батька та брата. Попрощатися з поетесою прийшло багато людей, приїхали делегати з різних куточків країни. Людей прийшло так багато, що було припинено рух трамваїв.

Після Лесиної смерті 33-річний Квітка вважав себе старим. Однак прожив ще 40 років. За Центральної Ради служив одночасно у двох міністерствах - освіти і юстиції. Лиш одне могло вразити Квітку - коли при ньому згадували про Мержинського. Навіть у старості він сприймав це болісно.

Серед видатних співвітчизників, яких українці називають протягом останніх років за даними опитування соціологічної групи "Рейтинг" Лесею Українка впевнено входить до трійки лідерів. У липні 2015 року у Києві з'явилися графіті з Лесею Українкою. Над ними у рамках проекту "CityArt" працювали художники з Австралії.

Автор портрету Лесі Українки - Гвідо ван Хелтен.



Підготовлено  
науково-методичним  
відділом НТБ КНУТД